

Pracovní list

Genderově citlivá pedagogika

Genderové stereotypy ve vzdělávání

Genderové stereotypy jsou hluboce zakořeněné představy týkající se lidí, které vycházejí z očekávání, jež formujeme v návaznosti na jejich biologické pohlaví. Jak moc jsou zakořeněné, ukazuje například studie (Rubin, Provenzano, Zella), v níž se 24 hodin po narození dítěte výzkumný tým ptal novopečených rodičů na jejich dojmy z prvního setkání s potomkem. Ačkoli novorozenci těchto vybraných rodičů, ať byli jakéhokoli pohlaví, měli stejnou délku a hmotnost i Apgar skóre, u synů nejčastěji na otázku „Jak vypadá vaše dítě?“ odpověděli (matky i otcové, ale otcové razantněji než matky), že syn je velký, zatímco u dcer, že je krásná. Děti stejné velikosti nazývali rodiče chlapců „pořízky“, zatímco rodiče dívek „drobečky“. Tato a podobné studie ukazují, jak hluboko v podvědomí máme uloženy představy o tom, co je spojeno s ženským a mužským pohlavím.

Není žádný důvod k tomu, aby se tyto stereotypy vyhýbaly lidem, kteří svůj život tráví tím, že vzdělávají dívky a chlapce - a také tomu tak ve skutečnosti není. Ne vždy mají navíc stereotypy negativní dopad na žitou realitu - ne všechny stereotypy zapříčiňují nerovnosti či diskriminaci. Prvním krokem ke genderově citlivé pedagogice je tak reflexe vlastních postojů a snaha o genderově nepředpojatý přístup k dívkám a chlapcům i vzdělávacímu procesu jako celku. Nižší navrhované aktivity tak slouží k sebereflexi nejen studentkám a studentům, ale také samotným vyučujícím.

Škola (nejen) v českém prostředí byla původně kompletně naplňována muži a představovala spíše mužský pohled na svět, už proto, že ještě relativně nedávno vzdělávala nad rámec základní gramotnosti pouze chlapce. Také proto dodnes řada z nás vnímá předměty tradičně spojované s chlapci, jako jsou přírodní vědy, jako důležitější než například výchovy. Aktuálně je však vzdělávání prakticky uváděno v život převážně ženami. Je tedy tradičně orientováno na dominantní maskulinitu, avšak prakticky je spojeno s tradičně chápanou feminitou - tedy jako pečující či pomáhající profese. Z tohoto rozporu logicky pramení napětí. To je navíc posilováno faktem, že bychom těžko hledali tradičnější instituci, než je škola, a tudíž veškeré změny probíhají velice pomalu a jsou často přijímány velmi problematičtě. Přesto stojí za to se o nestereotypní přístup ke studujícím pokoušet.

Rozlišujeme **dva koncepty**:

a) **genderově neutrální škola** = zcela shodné zacházení s dívkami a chlapci, podpora osobních dispozic bez jakékoli vazby na biologické pohlaví, narušování ostré hranice mezi dívkami a chlapci – v českém prostředí zatím nerealizovatelné, navíc experimenty tohoto typu ve světě zatím přinášejí rozporuplné (a časově i rozsahem omezené) výsledky;

b) **genderově citlivá škola** = individuální přístup na základě předchozí socializace, specifický přístup k chlapcům a dívkám.

Genderově citlivé vzdělávání je založeno na individuálním přístupu, který **reflektuje předchozí socializaci** – jestliže víme, že pracujeme s dětmi, které do vzdělávacího zařízení nepřicházejí jako nepopsané listy, ale byly již zásadním způsobem socializovány, jednoduše musíme dosavadní výchovu reflektovat a pokusit se narušit již vzniklé stereotypní představy. Nejjednodušším způsobem je nabízení všemožných aktivit chlapcům i dívkám bez ohledu na tradiční preference a povzbuzování všech studujících, aby si vyzkoušeli i genderově netradiční činnosti.

1. Aktivity

Aktivita A: Kdo má lepší známky – holky, nebo kluci? A proč?

Stručný popis aktivity

První krok: diskuse se studujícími o tom, zda lepších výsledků ve škole dosahují dívky, nebo chlapci, a proč tomu tak je.

Druhý krok: hledání opačných příkladů – dívky, kterým učení nejde, a chlapci, kteří excelují – diskuse o tom, zda tyto příklady popírají představy z prvního kroku.

Třetí krok: nabídka dostupných fakt – při narození je podíl dětí s organickým poškozením nervové soustavy, jímž se nejčastěji odůvodňuje větší školní neúspěšnost chlapců (studující to budou pravděpodobně pojmenovávat jako biologické faktory – nemají na to hlavu, nejsou od přírody tak trpěliví a učenliví atd.) u dívek a chlapců přibližně stejný. Při nástupu do školy ale mají mnohem více poruch učení chlapci (až 70 % šestiletých dětí se SPU jsou kluci). Dívky mají v 10 letech propojení obou mozkových hemisfér mnohem silnější než chlapci a statistiky skutečně ukazují, že na všech úrovních vzdělávacího

systému jsou dívky úspěšnější. Konečně – ze všech lidí, kteří aktuálně opouštějí vysoké školy v ČR s čerstvým diplomem, je více než 60 % žen.

Čtvrtý krok: diskuse o tom, čím to může být (moderace diskuse: jak a s čím jste si hráli, než jste šli do školy, jaké hračky vám dávali rodiče, jaké aktivity jste dělali s rodiči, na jaké kroužky jste chodili atd.).

Pátý krok: diskuse na téma, zda lze vysledovat nějakou souvislost mezi učením, hrami a aktivitami dívek a chlapců v předškolním věku a genderově nerovným výskytem poruch učení: může být genderová socializace (učení dětí, jak obstat ve společenské roli příslušející jejich pohlaví) příčinou vyššího výskytu poruch učení u chlapců?

Hlavní argument: hry podporované rodinou a společností u dívek (zejména pečovatelské hry a hry na domácí práce) směřují k činnosti, při níž jsou zapojovány obě hemisféry, zatímco hry podporované u chlapců (stavění podle návodu, autodráhy, bojové hry) toto propojování nepodporují. Tedy stereotypně pojatá = genderově necitlivá výchova a vzdělávání v předškolním věku může ve výsledku působit, že z počátku shodné dispozice nejsou využívány u obou pohlaví stejně, což vede k horší pozici chlapců při nástupu do školy a jejich nižší úspěšnosti.

Cíl aktivity: není nutné dojít k jednoznačnému závěru, cenná je už diskuse nad biologickými a společenskými faktory genderové socializace a uvědomování si vlastních postojů.

Odkaz na výše uvedenou studii:

Rubin, Jeffrey Z., Provenzano, Frank J., Luria, Zella (1974). The eye of the beholder: Parents' view on sex of newborns. *American Journal of Orthopsychiatry*, 44 (4), 512-519.

<http://psycnet.apa.org/record/2013-41582-007>

Aktivita B: Jak barevný bude Tvůj život?

Stručný popis aktivity

První krok: všichni zúčastnění si připraví prázdný papír a barevné pastelky nebo fixy. Zadání zní: představ si, že je Tvé pohlaví opačné a popiš svůj běžný den v jednotlivých polích (každé pole = jedna hodina), až Ti bude 30 let.

Druhý krok: určete pro každou část života jednu barvu: práce = modrá, domácí práce = červená, čas strávený s rodinou = žlutá, čas strávený s přáteli = zelená, čas pro mě (koníčky, sport, relaxace) = oranžová. Každý obarví příslušnou barvou jednotlivé pasáže dne.

Třetí krok: diskuse nad barevností našich budoucích životů – kdo bude mít barevnější život? Komu některá barva skoro nebo úplně chybí? Je vícebarevný život nutně lepší, než jedno – či dvoubarevný? Kdo/co určuje barevnost našich životů? Je to, co očekáváme, to, co opravdu chceme? Dá se s tím něco dělat? Co můžeme udělat pro to, aby každý měl tak barevný život, jak si přeje?

Bonus: vybarvovat může i vyučující – ať již svůj aktuální život, nebo barvy svého života ve věku svých studentek a studentů – následná diskuse může probrat, zda a co se změnilo a jestli byla změna k lepšímu či naopak.

Cíl aktivity: cílem aktivity je především reflexe vrstev vlastního života a života osob opačného pohlaví, závislosti málo – či mnoho vrstevnatosti života na pohlaví/genderu, sebereflexe vlastních postojů k barevnosti života mého i opačného pohlaví, reflexe vlastních očekávání a možností v závislosti na genderu.

Aktivita 3: Co nás učí učebnice?

První krok: domácí zadání – každý/á studující vezme jednu učebnici (nejvíce se hodí učebnice pro první stupeň základní školy, které uvádějí mnoho příkladů ze světa, který děti obklopuje, v tomto období se navíc nejvíce formují postoje v této oblasti) a přečte ji „genderovou optikou“, tedy bude sledovat, jak jsou v ní zobrazováni muži a ženy či děti mužského nebo ženského pohlaví.

Domácí zadání může vypadat následovně:

- projdi celou učebnici a zaznamenej si všechny stránky, kde se hovoří v jakékoli souvislosti o mužích a ženách nebo dívkách a chlapcích
- spočítej zmínky o dívkách/ženách a chlapcích/mužích a urči jejich procentuální podíl
- zaznamenej všechny případy, kdy jsou výše uvedené zmínky genderově neutrální (nezabarvené), kdy jsou pojímány stereotypně (např. zobrazení chlapců jako aktivních až agresivních a dívek jako pasivních ve větě v učebnici Českého jazyka Kluci se prali ve vodě a dívky se slunily na břehu.) a kdy jsou zmiňovány v netradičních konsekvencích (Maminka odešla do práce a tatínek se pustil do úklidu.)
- urči procentuální podíl neutrálních, stereotypních a netradičních zmínek.

Druhý krok: společně porovnejte získané statistiky (při hodnocení vybraných učebnic můžete použít také pomůcku v příloze).

Třetí krok: diskuse nad získanými daty: zobrazují učebnice realitu našeho života věrně? Fungují učebnice (vedle primární výukové role) sekundárně také jako reprodukcující a potvrzující prostředek? Je možné/potřebné zobrazovat realitu nestereotypně, pokud je sama stereotypy zasažena?

Cíl aktivity: cílem aktivity je především reflexe stereotypního zobrazování žen a mužů ve výukových materiálech, které většina vyučujících ani studujících běžně nevnímá, a diskuse nad možnostmi a přínosy narušování tohoto stereotypního zobrazování.

Zdroj: Archiv autorky

Bonus: pro dlouhodobá zadání (projekty) je možné zadat dvojicím či vícečlenným týmům transformaci genderově stereotypních učebních textů na genderově nestereotypní.

2. Přílohy

POMŮCKA PŘI POSUZOVÁNÍ GENDEROVÉ KOREKTNOSTI UČEBNIC –DOPORUČENÉ OTÁZKY¹

Při recenzování učebnic vyvstávají ve vztahu k posuzované učebnici následující otázky. S jejich pomocí můžeme zjistit, zda učebnice vykazuje či nevykazuje genderové zatížení. Je však přitom důležité mít na paměti, že každou učebnici je třeba posuzovat komplexně. Pokud odpovědi na některé z uvedených otázek odhalují genderovou stereotypnost, neznamena to, že učebnici jako celek je třeba odmítnout. Jestliže však dochází ke kumulaci takových odpovědí, je vhodné zvážit, zda učebnice bude užitečnou pomůckou v demokratické, šance otevírající škole. Je potřebné také zvážit vhodnost použití jednotlivých otázek podle druhu učebnice (např. u pravidel českého pravopisu bude řada otázek irelevantní) a věkové kategorie žáků, kterým je určena.

VÝBĚR UČIVA: JAKOU OPTIKU PRO VNÍMÁNÍ A HODNOCENÍ SVĚTA UČEBNICE NASTAVUJE?

Je obraz světa, který učebnice nabízí, dostatečně komplexní, mnohohrstevnatý a plastický? Dává žákům a žákyním možnost porozumět dané oblasti v dostatečné hloubce a souvislostech? Jsou dílčí témata představena s respektem vůči všem sociálním skupinám? Neopomíjí učebnice některá témata, klíčová pro komplexní výklad? Nejsou opomíjeny souvislosti, zahrnující genderový aspekt (účast žen a mužů v dané oblasti, podíl žen a mužů na vývoji dané oblasti, důsledky vývoje dané oblasti pro ženy a muže atd.)?

¹ Pomůcka pro posuzování genderové korektnosti učebnic vznikla v roce 2004. Je dílem kolektivu autorek Valdřová, Smetáčková-Moravcová, Knotková. Odkaz na pomůcku naleznete [zde](#).

ZOBRAZOVÁNÍ ŽEN A MUŽŮ V UČIVU: JSOU ŽENY A MUŽI SPOJOVÁNI POUZE S OMEZENÝM OKRUHEM VLASTNOSTÍ, ČINNOSTÍ A ZÁJMŮ?

Představuje učebnice žákům a žákyním alternativní životní styly žen a mužů, nikoliv jen „tradiční“ spojení žen s domácností a péčí a mužů s veřejnou sférou a mocí? Nabízí učebnice také jiný než „tradiční“ pohled na svět žen a mužů? Ukazuje učebnice konkrétní ženy a muže pracující v oblastech, které nejsou běžně s ženami, respektive muži spojovány? Vysvětluje učebnice důvody, které vedly k neúčasti žen a mužů v určitých oblastech společenského života? Hovoří učebnice o ženách a o mužích jako o heterogenních skupinách, v nichž existují větší rozdíly mezi jednotlivci než mezi skupinami jako celky? Zdůrazňuje učebnice potřebu vstřícnosti, spolupráce a společných hodnot žen a mužů?

DOPROVODNÉ ILUSTRACE VYUŽÍVAJÍCÍ ŽEN A MUŽŮ

Jsou v ilustracích zastoupeny dívky/ženy i chlapci/muži? Jsou dívky/ženy i chlapci/muži zobrazováni ve srovnatelných situacích a pozicích, např. muž i žena vaří, přichází z práce, jezdí automobilem? Neodkazují ilustrace ženy výhradně do oblastí stereotypně spojovaných se ženami (domácnost, nákupy, móda, učitelky, kadeřnice) a muže naopak do veřejné sféry a do pozic spojovaných s dominancí, majetkem a mocí (řečník na shromáždění, ředitel firmy, policista, letec)? Jsou dívky/ženy i chlapci/muži zobrazováni jako stejněkompetentní, stejně důležité, početně srovnatelně zastoupení?

PŘÍKLADY PRO VÝKLAD A PROCVIČOVÁNÍ UČIVA

Využívá učebnice příkladů ze všech oblastí společenského života, včetně každodenních životních zkušeností? Vykládá se učivo pomocí více příkladů, u nichž lze předpokládat, že budou blízké životním zkušenostem různých skupin chlapců a dívek? Jsou v příkladech zastoupeni chlapci i dívky? Mají chlapci i dívky obdobně aktivní roli? Nejsou dívky stylizovány do pozice citlivých a bezradných, jimž se musí poradit a pomoci, a chlapci naopak do pozice racionálně založených a emoce skrývajících, kteří si vždy musí vědět rady? Nevede způsob výkladu a procvičování učiva ke stereotypnímu zobrazování žen a mužů?

OSLOVOVÁNÍ ŽÁKŮ A ŽÁKYNÍ

Obrací se učebnice ve výkladu a ve cvičeních na dívky i chlapce rovnou měrou?

JAZYKOVÝ POPIS

Používá učebnice odpovídající označení pro popisované sociální skupiny? Vyhýbá se učebnice obsahově nesprávnému a negativně citově zabarvenému jazyku při popisu genderově problematických témat (užívá například neutrální výraz sexuální obtěžování místo ironizujícího sexuální harašení)? Nespojuje vždy určité pohlaví s určitými stereotypně vymezovanými významy? Neužívá k argumentaci úsloví a pořekadla o mužích a ženách, která potvrzují „tradiční“ charakteristiky?

Tento pracovní list vytvořila Mgr. Zuzana Labudová, Ph.D.

Materiál je součástí tříletého projektu „Schools of Equality – Rovnost začíná ve škole“ financovaného z Evropských strukturálních fondů (OP VVV) zaměřeného na rozvoj kompetencí pro demokratickou kulturu.

EVROPSKÁ UNIE
Evropské strukturální a investiční fondy
Operační program Výzkum, vývoj a vzdělávání

MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ,
MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHOVY